

СТАНОВЛЕННЯ Й ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРУ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (STUDIUM EUROPY WSCHODNIEJ) ВАРШАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (З НАГОДИ 25-РІЧЧЯ СХІДНОЇ ЛІТНЬОЇ ШКОЛИ)

У статті автор висвітлює історію становлення й діяльності Центру східноєвропейських досліджень (Studium Europy Wschodniej) Варшавського університету. Особливу увагу приділено постаті незмінного керівника й ідеолога цього проекту – Яна Маліцького. Автор доходить висновку, що робота центру здійснила й продовжує здійснювати важливу просвітницьку місію в напрямі розвитку науки, поширення знань про Схід, дослідження комунізму та посткомунізму, історії сусідніх із Польщею держав, підготовки молодих еліт, спеціалістів у справах Сходу Європи.

Ключові слова: Центр східноєвропейських досліджень; Студії Східної Європи; Ян Маліцький; Варшавський університет; дослідження комунізму та посткомунізму.

Важливими питаннями для будь-якого суспільства є питання виховання, освіти, науки тощо. Для молодшої української держави нині є особливо актуальним звернення до вирішення освітніх проблем, наближення рівня української науки до європейських стандартів, підвищення ролі та якості знань у країні. У цьому сенсі є досить цінним досвід закладів, що вже показали ґрунтовні результати на шляху становлення високої освіти й науки, зокрема практика Центру східноєвропейських досліджень Варшавського університету (Studium Europy Wschodniej).

Починаючи розповідь про Центр, необхідно звернутися до постаті незмінного керівника, одного з головних ідеологів цього проекту – історика, професора Яна Маліцького й до основоположної інституції, що стала підґрунтям не лише для згаданого закладу, а й для багатьох інших проектів – Студій Східної Європи тощо.

Студії існують з 1990 р. як продовження деяких важливих проектів, з якими були пов'язані: «Табір» або «Обоз» («Obóz») – журнал, що мав займатися справами дослідження комунізму. Співзасновник часопису, член першої редакції «Обозу» Ян Маліцький згадує, що був задум «зайнятися чимось більшим, аніж обстрікуванням історії Польщі та боротьбою з комунізмом, чим «усі» тоді в Польщі займалися. Ідея полягала у вивченні справжніх джерел, тобто в аналізі комунізму загалом та його радянського зразка. Вона належала молоді Варшавського університету, докторантам, співробітникам». Тому «Табір» був єдиним виданням часів «Солідарності», що виходив таємно. «Одним із завдань було наближення до польського читача соведологів із Заходу.

Часопис було остаточно сформовано наприкінці 1981 р. (перший номер вийшов улітку). У редакції

працювало близько шести-восьми осіб: Марек Пернал (Marek Pernal) – від Центральної Європи, згодом посол у Празі, Войцех Мазярський (Wojciech Maziariski) – від Угорщини, Анджей Ананіч (Andrzej Ananicz) – від Росії та Центральної Азії та інші. Від самого початку часопис був законспірований, завдяки чому існував весь воєнний час. Під час воєнного стану кількість людей у редакції збільшилася до десяти осіб, а згодом обмежена до одного – Яна Маліцького.

Діяльність «Обозу» проходила в абсолютній таємниці: публічно не оголошувався склад редакції, її адреса тощо, адже будь-яка відкрита інформація про діяльність часопису могла призвести до швидких арештів його укладачів. «Це забезпечило повну безпеку для нашої групи. Але коли стався промах, це не був промах «Обозу», а саме мій, бо я зламав засади, почавши робити щось інше (у 1983 р. організував підпільний Інститут Східної Європи. – О. М.)», – згадує Я. Маліцький [1].

Першочерговими цілями Інституту були: наукова праця, прогнозування східних явищ у Польщі, пропагування знань про Схід, дослідження комунізму та посткомунізму, а також сусідніх із Польщею держав. Друге завдання, яке в 1980-ті рр. було неможливим, – це підготовка молодих кадрів, зокрема хороша підготовка молодих спеціалістів у справах Сходу Європи, необхідних для потреб Польської держави, нації, суспільства. А від певного часу, коли ми отримали фінансування з Державного фонду на стипендії, запровадили навчання представників сусідніх країн у тій самій галузі – знань про Схід. Із тим пов'язаний і третій напрям діяльності – це регулярна підготовка та нагромадження в Польщі молоді, навчання молодих еліт, спеціалістів із сусідніх країн. Зокрема, це Східна літня, Східна зимова, Польсько-українська, Польсько-російська, Польсько-кавказька школи [2].

«Я пробував створити інституцію, яка мала б згуртувати групу добрих дослідників (проведення докторантських семінарів, керівництво докторантурами), а також створити другу групу – з аналізу актуальної ситуації. Велику групу, яка б читала те, що видається на Заході на тему цієї країни, слухала радіо на кшталт «Вільна Європа» та «Свобода». Інші мали б читати комуністичну пресу, що писала про цей регіон... Це призводило до того, що вже треба було виходити назовні, це вже не була конспіративна редакційна робота, де кількість контактів поза редакцією була вкрай обмежена...».

У результаті такої жвавої підпільної діяльності молодий активіст Маліцький потрапив до в'язниці в травні 1985 р. Справа щодо діяльності Інституту продовжилася вже після арешту, наприкінці 1980-х рр. «Мені вдалося залучити дуже поважних осіб з відомими професорськими іменами, створити наукову раду. Коли я був на Заході, я вмовив два великих інститути нострифікувати наші докторські дипломи, що сьогодні звучить як казка. Однак все сказане можна завершити твердженням, що коли тобі 25 років, ти думаєш, ніби в підпіллі можна створити науковий та аналітичний інститут. Тепер, коли мені п'ятдесят, я знаю: зробити це неможливо. І навіть якби тепер вибухнула війна, я би не зробив цього, це неможливо. Тобто, великі справи роблять ті, хто не знає про їхню нездійсненність...», – ділиться спогадами Ян Маліцький [1].

Повернувшись 1989 р. до публіцистичної та наукової діяльності, Маліцький стає співорганізатором, а від 1990-го – директором Центру східноєвропейських досліджень (Studium Eurory Wschodniej) при Варшавському університеті. Інституція пропонує такі спеціалізації: Східна Європа (від 1998 р.), Росія, Середня Азія, Кавказ (з 2000 р.), Центральна Європа, Балкани (з 2001 р.). Східні студії – то денні дворічні магістерські студії II ступеня (для випускників – бакалаврів і магістрів), що займаються проблематикою Східної Європи, Росії, Центральної Азії, Кавказу, Центральної Європи, Балкан, а також вивченням східних мов. Заняття включають елементи бачення історії й сучасності, культури, побуту, суспільних, релігійних, етнологічних і політичних проблем Східної Європи.

Значну частину слухачів Східних студій складають іноземці (близько 50 %). За сприяння Центру молодим ученим-гуманітаріям із Білорусі, України, Молдови, Росії, Вірменії, Азербайджану, Болгарії, Хорватії, Чехії, Грузії, Казахстану, Киргизстану, Литви, Латвії, Монголії, Румунії, Словаччини, Узбекистану, Угорщини тощо щороку надається значна кількість стипендій для вивчення історії Сходу й проведення наукових досліджень зі східної тематики. Більшою перевагою користуються кандидати, які можуть підтвердити свою суспільно-політичну активність або громадську діяльність, ніж особи, які займаються виключно науковою роботою. Програма курсу включає лекції з історії Західної, Центральної та Східної Європи, міжнародних відносин після 1945 р., політичних доктрин, геополітики, теорії політології, соціотехніки, управління в політичній сфері; лекції із зовнішньої та внутрішньої політики країн Східної

Європи, проблематики Євросоюзу й НАТО, політики безпеки, комунізму, посткомунізму, трансформації; стажування в найголовніших державних та недержавних організаціях Польщі. У рамках проекту заняття проводять найкращі викладачі з Варшавського університету та інших наукових, державних та громадських організацій світу (Ян Маліцький, Миколай Іванов, Лешек Заштовт (Варшава), Ричард Пайпс (Гарвард), Норман Дейвіс (Оксфорд), Анджей Суліма-Камінський (Вашингтон), Збігнев Крушевський (Ель Пасо), Микола Рябчук (Київ), Даніель Бовуа (Париж) тощо) [5, с. 57–58].

Популярними є й такі стипендіальні програми, як стипендія від уряду Речі Посполитої для молодих науковців із Росії, України, Білорусі, Молдови, а також держав Закавказзя й Середньої Азії для підвищення кваліфікації вчених-початківців у найкращих вищих школах Польщі (Варшави, Кракова, Вроцлава, Лодзі, Торуня, Катовіц, Гданьська, Любліна й Познані); стипендія ім. Лейна Кіркланда для кандидатів із країн Східної Європи, що займаються питаннями політичних, економічних змін у державах і суспільстві після падіння комуністичних режимів; стипендія від уряду Речі Посполитої на вивчення Східної Європи для кандидатів із Білорусі, України, Молдови й Калінінградського краю (надається для прослуховування однорічного курсу з політології при Центрі східноєвропейських досліджень Варшавського університету в заочній формі); стипендія Німецького історичного інституту у Варшаві, що призначається на один-два місяці молодим історикам з України, Білорусі, Литви, Латвії й Калінінграда; стипендія К. Калиновського, яка є найбільшою в Європі програмою, що має на меті допомогти молодим білорусам, які не можуть навчатися в Білорусії з причини своїх політичних поглядів; нагорода ім. Льва Сапєги під опікою президента Речі Посполитої для відзначення досягнень у формуванні й розвитку громадянського суспільства в Центральній та Східній Європі, зокрема в Білорусії, будівництві незалежної, демократичної держави [5, с. 58–67].

За сприяння Центру у Варшаві почав виходити щоквартальник «Східний огляд» («Przegląd Wschodni»), головний редактор – проф. Ян Маліцький. Часопис присвячений історії Східної Європи й Росії від середньовіччя до сучасності як культурно-політичного регіону. Журнал об'єднує погляди найвідоміших спеціалістів з історіографії, історії культури й мистецтва, мовознавства, географії, демографії, етнології тощо, що порушують питання спільної спадщини регіону. Протягом уже понад 15 років існує міжнародна наукова «Нагорода Східного огляду» («Nagroda Przeglądu Wschodniego»), яка призначається щороку за найкращі наукові книжки, присвячені зазначеній тематиці [5, с. 44–46].

З 1997 р. завдяки інституції східноєвропейських досліджень виходить у світ наукова серія «Бібліографія Східної Європи (Польща – Литва – Білорусь – Україна – Росія)» («Bibliografia Europy Wschodniej (Polska – Litwa – Białoruś – Ukraina – Rosja)'). Серія презентує праці з різних галузей гуманістики, що були видані після 1991 р. в Польщі, Литві, Білорусі, Україні та Росії, присвячені «східній» тематиці:

історії, мистецтву, культурі, політиці, міжнародним відносинам краю часів XIV–XX ст.

Значну увагу працівники Центру приділяють і виданню інших часописів: «Про Грузію» («Pro Georgia»), присвяченого справам Кавказу, «Східний інформатор» («Informator Wschodni»), що висвітлює діяльність польських інституцій та осіб, які займаються справами Сходу, пострадянського простору, серії «Бібліотека Обозу («Biblioteka OBOZU»)), що виходить з 1981 р. й «Бібліотека Східної Європи» («Biblioteka Europae Orientalis») тощо [5, с. 46–48].

У своїй діяльності організатори виявляють велику турботу щодо проведення міжнародних літніх і зимових шкіл для молодих науковців-гуманітаріїв із країн пострадянського простору для просвітництва, обміну досвідом, співпраці. «Наш флагман – Східна літня школа (у 2015 р. святкує своє 25-річчя. – О. М.). Вона призначена для молодих дослідників зі Східної Європи. Це своєрідна спроба побудувати мережі еліт... Центр створив власні проекти, координує стипендіальні програми для Сходу...», – ділиться організатор [1].

Значна увага приділяється й проведенню наукових конференцій, зокрема міжнародної Східноєвропейської конференції (Warsaw East European Conference) [6], у якій беруть участь провідні вчені світу й молоді науковці, спеціалісти з історії, політології, міжнародних відносин, психології з Польщі, Латвії, Литви, Білорусії, України, Чехії, Фінляндії, Франції, Угорщини, Молдови, Вірменії, Словаччини, Македонії, Грузії, Італії [4, с. 89].

Важливим є й те, що при Центрі східноєвропейських досліджень діє Школа східних мов (від 1999 р.), що з самого початку була сформована для потреб Східних студій, а тепер діє для всіх зацікавлених. У школі навчають таким мовам, як албанська, арабська, азербайджанська, білоруська, болгарська, китайська, хорватська, чеченська, чеська, естонська, грецька, грузинська, японська, корейська, литовська, латиська, вірменська, перська, російська, румунська, сербська, турецька, українська [5, с. 46–48].

Глибоко стурбовані працівники Інституції сучасними подіями в Україні й майбутньою долею сусідньої країни. Цікаво, що ще 2009 р. директор Центру Ян Маліцький частково прогнозував події сьогодення в Українській державі, запевняв, що в Україні ймовірний грузинський сценарій, зокрема щодо Криму... Щодо статусу української держави як незалежної, Маліцький вважав, що «Росія не наважиться позбавляти Україну незалежності, оскільки це

зашкодить самій Росії. Швидше йдеться про контроль і вплив на життя Української держави» [2].

Характеризуючи події 2013–2014 рр. в Україні, історик робить висновок: «Протягом десятиліть, а може й сотень років «головним ворогом козака» був поляк, не лише в пропаганді, а й у державній думці – а тут Путіну вдалося створити ситуацію, коли кожний політично свідомий українець скаже, що найбільшим ворогом України є Москва. Звичайно, страшно те, що відбувається: знищення, смерть, але з точки зору далекоюсяжних інтересів України саме тепер кристалізується українська нація». «Якщо сьогодні українці не відірвуться від Росії, то будуть постійно стикатися на тій самій території з тими ж проблемами» [3].

Насамкінець історик розвінчав міф про польські інтереси на українських землях: «Мені смішно слухати заяви про бажання Польщі повернути собі Україну... Польща зацікавлена мати навколо себе людей, вихованих на демократичних та європейських цінностях». Напевне, у цьому й полягає основне покликання Центру східноєвропейських студій.

За таку активну подвижницьку діяльність у липні 2009 р. з нагоди 440-річчя підписання Люблінської унії Яна Маліцького було відзначено Командорським хрестом відродження Польщі «За видатні заслуги в пропагуванні знань про спільний історичний спадок народів, що творили Польщу». Командорський хрест Polonia Restituta є однією з найвищих і найстарших нагород, запровадженою Ю. Пілсудським у часи відродження Польщі в 1921 р. [2].

На основі вищевикладеного можна зробити висновок, що робота Центру східноєвропейських досліджень, зокрема його голови – Яна Маліцького – здійснила та продовжує здійснювати важливу просвітницьку місію в напрямі розвитку науки, поширення знань про Схід, дослідження комунізму та посткомунізму, історії сусідніх із Польщею держав, підготовки молодих еліт, спеціалістів у справах Сходу Європи. Ми переконані, що в XXI ст. конфлікти не можна вирішити виключно силою зброї, більш дієвою є зміна ідеології шляхом патріотичного виховання, освіти, спрямованих на пошану, збереження й розуміння не лише власних історичних, культурних та суспільних цінностей, вільний розвиток і добрі цілі. У першу чергу, треба думати про майбутнє. А дорога до нього веде через молоде покоління. Мусимо вже зараз робити добро, втягнути в нього майбутнє покоління. І яскравий приклад такої роботи можна побачити саме в діяльності Центру східноєвропейських досліджень під керівництвом професора Яна Маліцького.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маліцький Я. Великі справи роблять ті, хто не знає про їхню нездійсненність / Ян Маліцький // Український журнал. – 2009. – № 4. – С. 10–12.
2. Маліцький Я. Польща зацікавлена мати навколо себе людей, вихованих на демократичних і європейських цінностях / Ян Маліцький // Вкурсе. – 2009. – 20 листопада.
3. Маліцький Я. Українці мають проявити драматичну відвагу, аби відірватися від Росії / Я. Маліцький // Наш вибір. – 2014. – 27 грудня.
4. Морозова О. С. Чорноморський державний університет імені Петра Могили: польський напрямок наукових відносин / Ольга Станіславівна Морозова // Наукові праці : науково-методичний журнал. – Т. 198. Вип.186. Історичні науки. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – С. 88–90.
5. Studium Europy Wschodniej. Uniwersytet Warszawski. – Warszawa, 2010. – 77 s.
6. Warsaw East European Conference. Old and new. Past, present and future of the post-communist World. – Warszawa, 2012. – 61 s.

О. С. Морозова, Черноморский государственный университет имени Петра Могилы, г. Николаев, Украина

СТАНОВЛЕНИЕ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЦЕНТРА ВОСТОЧНОЕВРОПЕЙСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ (STUDIUM EUROPY WSCHODNEJ) ВАРШАВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА (ПО ПОВОДУ 25-ЛЕТИЯ ВОСТОЧНОЙ ЛЕТНЕЙ ШКОЛЫ)

В статье автор освещает историю становления и деятельности Центра восточноевропейских исследований (Studium Europy Wschodniej) Варшавского университета. Особенное внимание уделено личности неизменного руководителя и идеолога этого проекта – Яна Малицкого. Автор приходит к выводу, что работа центра осуществила и продолжает осуществлять важную просветительскую миссию в направлении развития науки, распространения знаний про Восток, исследования коммунизма и посткоммунизма, истории соседних с Польшей государств, подготовки молодых элит, специалистов в области Востока Европы.

Ключевые слова: Центр восточноевропейских исследований; Студии Восточной Европы; Ян Малицкий; Варшавский университет; исследования коммунизма и посткоммунизма.

O. S. Morozova, Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv, Ukraine

THE FORMATION AND ACTIVITIES OF THE CENTRE FOR EASTERN STUDIES (STUDIUM EUROPY WSCHODNEJ), UNIVERSITY OF WARSAW (ON THE 25TH ANNIVERSARY OF THE SUMMER SCHOOL VOCHTOCHNOY)

The questions of upbringing, education, science and more are very important for any society. For the young Ukrainian state questions that are deal with solving educational problems, approximation of Ukrainian science to European standards, increasing the role and quality of knowledge in the country are particularly urgent now. In this sense, the experience of the institutions that have shown big results in the establishment of high education and science is quite valuable, particularly the practice of the Center for East European Studies, Warsaw University.

The article highlights the history of the formation and activity of the Centre, the special attention is paid to figure of unchanging leader and ideologist of the project – Jan Malicki.

The author draws his attention to the important projects, that began Studium. «Camp» («Obóz») – the magazine that had to research the problems of communism and the underground Institute of the Eastern Europe. Centre for East European Studies (Studium Europy Wschodniej), dealing with the problems of Eastern Europe, Russia, Central Asia, the Caucasus, Central Europe, the Balkans and studying Oriental languages.

The author concludes that the work of the center has carried out and continues to carry out an important educational mission towards the development of science, knowledge of the East, communism and post-communism studies, history of the neighboring to Poland countries, training of young elites, experts for Eastern Europe. It is noted that in the XXI century conflicts can not be solved exclusively by force of arms, more effective way is to change the ideology by of patriotic education, education aimed at respect, preservation and understanding not only of their historical, cultural and social values, free development and good goals. First of all we have to think about the future. And the road to it is through the young generation. We must now do good and to pull him future generation. And a striking example of such work can be seen just in the Centre for Eastern Studies under Professor Jan Malicki.

Keywords: Center for East European Studies; Studium Europy Wschodniej; Jan Malicki; Warsaw University; communism and post-communism research.

Рецензенти: *Бушин М. І., д-р іст. наук, проф.*
(Черкаський державний технологічний університет);
Сінкевич Є. Г., д-р іст. наук, проф.
(Чорноморський державний університет імені Петра Могили).

© Морозова О. С., 2015

Дата надходження статті до редколегії 03.02.2015